

שמעתא עמיקתא

גליון תרצ"ט | תשעה באב | תשפ"ו | קהילת חניכי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תובכ"א

הלכות מצויות לתשעה באב

ערב תשעה באב

טייל

אין לטייל בערב ת"ב. [רמ"א (סעי' תקנא)]. מחצות היום. [משמעות השעי'ת שבסמוך. ובפמ"ג (סעי' תקנא במ"ז) מסתפק האם כל היום אסור]. ומ"מ נראה שמותר לקחת את הילדים קטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם ואין זה בכלל טיול כי לצורכם הוא עושה.

תלמוד תורה

ערב ת"ב אחר חצות יש נוהגים ללמוד רק דברים המותרים בת"ב בלבד. [רמ"א (סעי' תקנא)]. מצד דינא דגמ', אבל מצד המנהג מבואר לעיל, שיש מחמירים מר"ח או משבוע שחל בו ת"ב, כל א' לפי מנהגו. [שו"ע (שם סעי' א)]. ואפי' בשר מלוח שעברו עליו יותר מב' ימים ולילה א', ובשר עופות ודגים ויין מגתו דהיינו שאין לו יותר מגי', נהגו לאסור. [שו"ע (סעי' ב). ועי' בכה"ח (אות ג) שאיור אכילת בשר ויין בסעודת המפסקת הוא מדינא דגמ' ונפ"מ דאפי' במקום שלא נהגו איסור בימים הנ"ל בסעודה המפסקת אסורים מדינא דש"ס].

עריכת סעודת המפסקת

נוהגים לאכול סעודת המפסקת לפני ת"ב. ומנהג ישראל תורה ואין לבטלו. [עיי' בשו"ע (סי' תקנב). ועי' עוד במקור חיים (לחוי"י רס"י תקנא) שכתב שאינו אלא מנהג כנ"ל].

בשר ויין

ערב ת"ב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת, שאוכלה אחר חצות, בשר, ולא ישתה יין (וזה מצד דינא דגמ', אבל מצד המנהג מבואר לעיל, שיש מחמירים מר"ח או משבוע שחל בו ת"ב, כל א' לפי מנהגו). [שו"ע (שם סעי' א)]. ואפי' בשר מלוח שעברו עליו יותר מב' ימים ולילה א', ובשר עופות ודגים ויין מגתו דהיינו שאין לו יותר מגי', נהגו לאסור. [שו"ע (סעי' ב). ועי' בכה"ח (אות ג) שאיור אכילת בשר ויין בסעודת המפסקת הוא מדינא דגמ' ונפ"מ דאפי' במקום שלא נהגו איסור בימים הנ"ל בסעודה המפסקת אסורים מדינא דש"ס].

שאר משקים

אף בשאר משקים יש למעט בשתייתו [רמ"א (שם סעי' א)], ועל כן אם רגיל לשתות בסעודה ד' כוסות ישתה ג' כוסות. ואין לשתות שכר, ואם הוא אדם חלש שרי. [מ"ב (סי"ק ד)].
מאכלים סתמיים שמראיהם וטעמם בשר
בסעודה המפסקת, מותר לאכול אף בפהרסא מאכלים סתמיים שמראיהם וטעמם כבשר, ואין לחוש משום מראית העין כיון שמצויים לרוב (פרט למקומות שהם לא שכיחים). [עיי' בגליון שמעתיא עמיקתא גליון ר"ה בזה. ובאור לציון (פכ"י הגה ב)].

אכילת דברי תענית

לא יאכל אחר סעודתו צננו ומליח, דברים שנוהג בהם בשאר פעמים, כדי שיתנהג בפריושות. [רמ"א (סי' תקנב סעי' א)]. אבל דברים שאוכלים כדי להקל על הצום (כגון אבטיח וכדו') מותר. [פשוט, וכן פסק הגר"ק זצ"ל (יד לבהמ"צ)].

שני תבשילין

ערב ת"ב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת שני תבשילין. [שו"ע (סי' תקנב סעי' א)].

מה בכלל תבשיל

דבר צלוי בכלל תבשיל לענין זה. [רמ"א (סעי' ג)]. וי"א שה"ה כבוש ומעושן חשיב תבשיל. [מטה יהודה (שם על סעי' ג) וכה"ח (סי' תקנב אות כז)]. ויש מקילים בזה. [נערוה"ש (אות ז)].
ודבר אפוי אינו בכלל תבשיל. [א"י בוטשאטש (סי' תקנב). ודעת התעוררות תשובה (ח"ג סי' שטט) שמאפה דינו כתבשיל. ועי' עוד בא"י (מחדו' תני שם) שמאכל שהושרה בכלי ראשון או בכלי שני אף כשהסייב אינו בכלל תבשיל, וכן מאכל שעירו עליו מים חמים מכלי ראשון אין היותר מכדי קליפה בכלל תבשיל, ואם פסק הקילוח הכל אינו בכלל תבשיל].

מין אחד בב' קדרות

אפי' בישל מין אחד בשתי קדרות מקרי שני תבשילין (אם אחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה, אבל אם שניהם שווים נחשב תבשיל אחד). וכן יש להחמיר וליזהר משני מינים בקדרה אחת. [שו"ע (סי' תקנב סעי' א) ומ"ב (סי"ח)].

דבר שהדרק לבשלו בקדרה אחת

דבר שדרכו לבשלו בקדרה אחת כל השנה, כגון אפונין שנותנים עליהם בצלים וביצים נשחב תבשיל א'. [שו"ע (שם) ומ"ב (סי"ח)]. ועי' בכה"ח (אות כג) שאף שאין דרך שאר מקומות בכך מותר למי שדרכו בכך. והדיון כן אף אם הדרך לבשולם בנפרד וגם ביחד, ועל כן תבשיל עגבניות וביצים, נחשבים תבשיל א', ומותר לאוכלם בסעודה מפסקת. [אור לציון (ח"ג פכ"ח אות א)].

כשאין אחר בא להטעים את השני

יש מסתפקים שאין ההיתר הנ"ל אלא באופן ששני המינים מטעמים זה לזה, וכגון בצלים וביצים שמטעמימם את האפונין, אבל אם מבשל סתם שני מינים בסיר אחד, כמו אטריות ותפוחי אדמה, יש לומר שנחשבים לשני מינים. [בה"ל (שם ד"ה שנותנים)]. וי"א שבכל אופן נחשב תבשיל אחד ועי"כ מותר מרק ירקות שיש בו כמה סוגי ירקות בכלל תבשיל אחד. [אור לציון (שם)].

מאכלים שעובר תהליך פסטור

י"א שמוצרי חלב שמבשלים אותם ע"י הפסטור והגיעו לשיעור יד סולדת בו, כגון חמאה וגבינה ושמנת, שכיון שעכ"פ נתבשלו, הרי הם בכלל איסור אכילת ב' תבשילין שאסרו חז"ל, ואין לאוכלם אם אוכל תבשיל אחר. [אור לציון (שם אות ב)].

תבשיל הנעשה מדרבך נאכל כמו שהוא חי

תבשיל הנעשה מדרב שנהגל כמות שהוא חי, אע"פ שאינו נחשב תבשיל לענין בישולי עכו"ם, לענין זה נחשב תבשיל. [שו"ע (סי' תקנב סעי' ג)].

מאכל ממולא

לביבות ממולאים בגבינה נקרא שתי תבשילין. וכן אטריות עם גבינה וכדו' כיון שרוב פעמים אוכלים אותם בנפרד. [מ"ב (סי"ק ז)]. ויש מקילים בכל זה כיון שהדרך לעשות כן אע"פ שלא עושין כן ברוב הפעמים. [עיי' במ"ב (שם) בשם הב"י. ובשעה"צ (אות ו)]. ויש להחמיר בזה. [מ"ב (שם)]. ומ"מ מאכל שתמיד נאכל עם מילוי כגון בלינצ'עס נחשב תבשיל א'. [נערוה"ש (אות ח)].

אכילת פירות ממינים שונים

מותר לאכול פירות כשהם חיים, אפי' כמה מינים. [שו"ע (סי' תקנב סעי' ד)].

אכילת ביצים או עדשים

יש נוהגים לאכול עדשים עם ביצים מבושלים בתוכם (במקום שדרכם לבשל כך כל השנה), שהם מאכל אבלים. [שו"ע (סי' תקנב סעי' ה) ומ"ב (סי"ק יג)]. ויש נוהגים לאכול ביצים קשות, שהוא ג"כ מאכל אבלים. [רמ"א (שם)]. ויש נוהגים לאכול הביצים מטובלים באפר. [מועד לכל חי (לגרי"ח פלאגי סי' י אות כט) בשם הלב מבין. וכן הוא בשד"ח (פאה"ש מעי' בין המצרים סי' א אות ו)].

ביצה רכה, קשה או מבושלת

שני סוגי ביצים, כגון חביניה וביצה קשה בכלל שני תבשילים. [אור לציון (ח"ג פכ"ח אות א)]. וי"א שיש להחמיר אף בביצה רכה וביצה קשה להחשיבים כשני תבשילים. [עיי' בבן איש חי (שנה א') דברים אות יט) כתי' שיש להסתפק בזה ועי"כ יש להחמיר. ודעת התורת חיים (סופר סי"ק ד) להקל בזה].

תה, קפה ושאר משקים חמים

תה, קפה, שקו וכדו', אינם נחשבים כתבשיל, ומותר לשתות מכולם חוץ מזה עוד תבשיל. [שער"ת (אות א) והגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש פי"ע אות יא)].

פת הריבה

מי שאפשר לו, לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת חריבה במלח וקיתון של מים. [שו"ע (סי' תקנב סעי' ו)]. ויש מחמירים לטבל אחר אכילתו פת באפר ולאכול, על שם ויגרס בחצץ וגו' (איכה ג, טז). [רמ"א (שם)]. ואומר זהו סעודת ת"ב. [מ"ב (סי"ק ט)]. ומ"מ אל ימעט בשיעור אכילתו אלא יעשה באופן שיוכל לסבול התענית, וכן בשתיית המים. [מ"ב (סי"ק טו)].

ישיבה על הקרקע

נהגו לישב על גבי קרקע בסעודה המפסקת (ואין צריך לחלוץ מנעליו). [שו"ע (סי' תקנב סעי' ז)]. ואם הוא אדם חלוש יוכל להניח כר תחתיו. [מ"ב (סי"ק יז)]. ונוהגים לעשות כן מתחלת הסעודה. [הגרשז"א זצ"ל (שם הגה ח)]. ולאחר הסעודה מותר לישב על ספסל (עד זמן התחלת התענית). [מ"ב (סי"ק יח)]. ונשים נהגו להקל לא לשבת ע"ג הקרקע. [הגרשז"א זצ"ל (שם הגה ח)].

שלא להתחייב בזימון

יש ליהדר שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת, כדי שלא יתחייבו בזימון, אלא כל אחד ישב לבדו ויברך לעצמו. [שו"ע (סי' תקנב סעי' ח)]. ובדיעבד אף אם ישבו ג' לא יזמנו דלא חשיב קביעות. [מ"ב (סי"ק יט)].

דעתו לאכול עוד סעודה לאחר מכן

כל הדינים הנ"ל תקפים בסעודה שדעתו להפסיק בה, והיינו שאין דעתו לאכול עוד אחריה סעודת קבע, וכשהוא אחר חצות, אבל אם היה קודם חצות, או אחר חצות ודעתו לאכול אחריה סעודת קבע, אין צריך ליהדר בדברים הללו. [שו"ע (סי' תקנב סעי' ט)]. אבל אם אוכל אח"כ רק אכילת עראי לא נחשב לסעודה כלל וא"כ הסעודה הקודמת היא עיקר הסעודה ואסור לאכול בה שני תבשילין. [מ"ב (סי"ק כ)].

אין לנהוג למעשה

מנהג בני אשכנז לאכול סעודה קבועה קודם מנחה, מברכים בהמ"ז, ואח"כ מתפללין מנחה ואוכלים סעודה מפסקת. ונוהגין להרבות קצת בסעודה ראשונה, כדי שלא יזיק להם התענית. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק כא)]. והטעם שמתפללין מנחה, כדי לגרום היסח הדעת בין ברכה אחרונה לאכילה החדשה, כי בלא"ה הוי בכלל גורם ברכה שאינה צריכה, ואם התפלל בביתו ויברך גם ברכת המזון מסיפיק לזה, אבל ברכת המזון לבד לא מועיל. [שעה"צ (אות טז)]. ויראה ל כל אדם שלא ישבעו עצמו יותר מדאי והחכם עיניו בראשו כדי שיוכל לאכול אחר מנחה, סעודה המפסקת שלא יהא כאכילה גסה ועראי. [מ"ב (סי"ק כב)].

מי שאינו מתענה בת"ב

אף מי שלא צם בת"ב, חייב בסעודה מפסקת. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ו אות ב) והשבת הלוי (ח"י רס"י פג) כתי' שכן מסתבר].

לחזור לאכול אחר סעודת המפסקת

אף על פי שאכל סעודה המפסקת, מותר לחזור ולאכול אלא אם כן קבל עליו בפירוש שלא לאכול עוד היום או שמקבל עליו התענית. [שו"ע (רס"י תקנא) ומ"ב (סי"ק א)].

קיבל עליו התענית

אם קיבל עליו התענית אסור לו כל מה שאסור בת"ב חוץ מנעילת הסנדל שהרי רואין שאינו חולץ מנעליו, ועל כן הוי כאילו התנה בפירוש חוץ מזה. [מ"ב (שם סי"ק ב) ושעה"צ (אות ג)]. ובכל זה דוקא כשקיבל עליו ההוספה מפלג המנחה ולמעלה היא קודם לכן לאו קבלה היא ומה דקיבל בפירוש קיבל ותו לא. [מ"ב (סי' תקנא אות ד)].

קיבל התענית בלב

אם קיבל התענית רק בלב י"א שאינה קבלה, אלא צריך להוציאו בשפתי. [רמ"א (שם)]. וי"א שאף בלב הוי קבלה. [מ"ב (סי"ק ב)]. ואם לא קיבל בלבו להתענות אפי' בלב אלא שגמר בדעתו שלא לאכול אינו כלום, ומ"מ נכון יותר להתנות בפירוש בפה או בלב שאינו מקבל עליו התענית עד ביח"ש. [מ"ב (סי"ק ב)]. ואם הצום הוא במצו"ש א"צ להתנות, כיון דאסור להראות עינוי בשבת מסתמא לא נתכוון להפסיק לשם תענית. [שעה"צ (אות ו)].

תשעה באב

ת"ב אסור באכילה, בשתיה, בסיכה, תשה"מ ובעניילת הסנדל. וכל מי שאינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה. [שו"ע (סס"י תקנד)].

זמני הצום

ת"ב לילו כיומו לכל דבר, ואין אוכלים אלא מבעוד יום, ובין השמשות אסור כיוה"כ. [שו"ע (סי' תקנא סעי' ב)]. בין בכניסתו ובין פוציאתו, אלא שא"צ להוסיף. [מ"ב (סי"ק ב)].

חובת הצום מדרבנן או מדברי קבלה

י"א שצום ת"ב תוקפו מדברי קבלה. [ט"ז (סי' תקנד סי"ק ד)]. וי"א שחיובו מדרבנן. [אבני"ז (אה"ע ח"א סי' ח אות ה). ועי' משי"כ בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רסב ד"ה ומשמתי' לשם הגר"ש זצ"ל. ועי' עוד בגליון קלי"א תקנא סעי' ב)].

גדר חובת האבלות

דין ת"ב דינו כאבלות על שאר קרובים לאחר ג"י. [קרבן תנאל (מו"ק פי"ג אות ט). ועי' במ"א (סי' תקנא סי"ק ח). ועי' עוד בהליכ"ש (פט"ו הגה טז). ויש בה צדדים לחומרא ולקולא כי היא אבלות דרבים ומאידיך היא אבלות ישנה, עיי' במהרי"ל (סי' רא), ואכמ"ל].

אכילה ושתייה

שיעור אכילה

שיעור אכילה בתעניות (שאם אכלו אינו נחשב מתענה), י"א שהוא ככותבת. [ביאור הלכה (סי' תקנד)]. וי"א שהוא כזית. [כן משמע לכאו מהשו"ע (רס"י תקסח). וכן פסק המהר"ם שיק (או"ח סי' רפט). וכ"כ בשבט הלוי (חיד סי' נו ד"ה ובאמת וחי' סי' כח)]. **ומסתבר כדעה הראשונה**. [הגרשז"א זצ"ל (שם פ"ג סוף הגה ט) דלא מסתבר שהחמירו חז"ל יותר מיוה"כ. ועי' בשד"ח (מע' בהמ"צ סי' ב אות טו) שחילק מהא הדשו"ע הני"ל. ועי' במועדים וזמנים (ח"ה סי' שלג). מ"מ לכל הדעות אסור לאכול או לשתות אפי' משהו. [מ"ב (סי' תקסח ס"ק ח)].

שיעור שתייה

שיעור שתייה בתעניות (שאם שתהו אינו נחשב מתענה) הוא מלא לוגמיו. [שו"ע (סי' תריב סעי' ט) לענין ויהי"כ. וכ"כ מה"ב (סי' תקסו ס"ק ה) לענין שאר התעניות].

טעה ואכל

מי שטעה ואכל באחד מהתעניות צריך להשלים התענית ואינו צריך להתענות יום אחר. [ה"פ (סי' תקמט ס"ק ג). ועי' בכה"ח (אות ז)]. ועיי' עוד מש"כ בהל' מצויות לתעניות – גליון ש"ב.

המטורים מהצום

עי' מש"כ בזה בהל' מצויות לתעניות - גליון ש"ב.

דינים מיוחדים לפטורים מהתענית

חולה שיכול לצום עד הצות

חולה שרשאי לאכול אין חיוב עליו להתענות כלל, בדמקום חולי לא גזרו רבנן. [אבני"ז (סי' תקמ)]. ואף אם הוא חולה קצת שפטור מלצום בתי"ב נדחה אינו צריך להתענות. [הגרשז"א זצ"ל (הליכוי"ש תי"ב פט"ז אות ד והגה ט). וכן פסק הגרשז"א זצ"ל (הל' ומנהגי בהמ"צ פ"ז הגה 18) במקום שיש קושי לעשות כן]. ומ"מ אם יכולים להתענות איזה שעות (והדבר אינו גורם נזק כלל), יעשו כן, אכן אם גם זה קשה להם לא יתענו כלל. [בית הלל (יו"ד סי' רסה סעי' ד) הביאו השע"ת (סי' ז) ומ"ב (סי' ק"ד) לענין חיה תוך ל'. וכן פסק הגרשז"א זצ"ל (שם הגה ד) לענין מעוברות ומניקות]. ומ"מ ראוי שלא יאכלו להתענע נמאכל ובמשתה, אלא כדי הצורך בלבד. [שו"ע (סי' תקנד סעי' ח)].

יכול לצום כמה שעות – יחולה שצריך לאכול וכיו"ו. וכן עיקר. [הגרשז"א זצ"ל (הלכות ומנהגי בהמ"צ

פ"ז הגה 21). וכן משמע מסתימת הפוסקים הני"ל].
לאכול פחות פחות מכשיעור (ואכילה כשרי לו בשתייה)
י"א שחולה שאבי"ס א"צ לאכול ולשתות בשיעורים בתי"ב. [כן מוכח מהרע"א (ק' סי' כד)]. וי"א דלא הותר לו אלא כדי צרכו וחיותו ואם די לו בשתייה לא יאכל, ולא יאכל ולא ישתה יותר ממה שצריך. [ותי"ס (סי' קנ)]. ואי סגי ליה באכילה או שתייה פחות מכשיעור, אסור לו לאכול יותר. [מהר"ם שיק (סי' רפט) אף אליבא דהחת"ס. מיהו בתשובה שלאחר מכן (רצ' סתר דברי עצמו דפחות פחות מכשיעור א"צ. ועי' במהרי"ל דסקין (ק"א סי' ה אות עה) ובתשובות והנהגות (חי"ב סי' רסא)]. והעיקר כדעה הראשונה. [כן מבואר מסתימת הפוסקים. וכן דעת הערה"ש (סי' תקנד אות ז), השבט הלוי (ח"יד סי' טו ד"ה זה), החו"א (תורת היוולדת פמ"ח הגה ט) והגרשז"א זצ"ל (ק"ע"מ עמ' עז). ועי' בשמעתא עמיקתא גליון קצ"ב].

בריא שהותר לו לאכול למנוע חולי

בריא שרשאי לאכול בתי"ב ע"מ למנוע חולי, י"א שחייב לאכול פחות פחות מכשיעור. [הגרשז"א זצ"ל (מנהגי בהמ"צ קארפ פ"ז הגה 16) אליבא דבהב"ל (סי' תקנד ד"ה בדמקום)]. וי"א שא"צ שיעורים. [וכן נראה עיקר. [שבח"ל (חיד סי' נו ד"ה זה וחי"ט סי' קלא אות ג), עניי"ש אדק שבאר דברי בהב"ל וכדבריו מבואר להדיא בפתחי עולם שהוא מקור דברי בהב"ל. ובר מן דין הכי מסתבר שאם היה חובה לעשות כן היה כותב זאת להדיא במ"י]. ובת"ב דחוי ודאי א"צ להחמיר. [נדקל טפ'. וכן משמעות הפוסקים].

נטילת ידיים לאוכל פת

חולה שאוכל פת בתי"ב נוטל ידיו כרגיל (כל ידיו). [הגרשז"א זצ"ל (הליכוי"ש פט"ז אות ח)].

אמירת נחם כברכת המזון

מי שאכל בתי"ב, י"א שיאמר נחם בברכת המזון בברכת בונה ירושלים. ואם לא אמרו אינו חוזר. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק ח)]. וי"א שאין לאומרו כלל. [כן הביא מה"ב (סי"ק ח)]. ולמעשה יש לעומרו. [הגרשז"א זצ"ל (אוצר הברית פ"א סי' ה הגה ז). והאור לציון (ח"ג פכ"ט אות ז) כתב שמי שאומרו יש לו על מה לסמוך]. אולם קטנים א"צ לאומרו. [הגרשז"א זצ"ל (פט"ז הגה 16)].

שאר עינוים

רחיצה אסורה בתי"ב, אפי' בצונן, ואפי' חלק מגופו בלבד. [שו"ע (סי' תקנד סעי' ז)].

גופו מלוכלך

אם היו ידיו (או שאר מקומות בגוף) מלוכלכות בטיט ובצואה, מותר לרחוץ להעביר הלכלוך שאינו אסור אלא רחיצה של תענוג. [שו"ע (שם סעי' ט) ומ"ב (סי"ק יט)]. ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך. [שו"ע (שם)].

אינו מכוון לרחיצה של תענוג

לא נאסר אלא רחיצה של תענוג ועל כן נשים המבשלות וצריכות לרחוץ הבשר אף דממילא רוחצות גם ידיהן מותר. [שו"ע (שם סעי' ט) ומ"ב (סי"ק יט)].
לצורך חיטוי – שימוש באלכוהול גל
מותר לרחוץ ידיים לצורך חיטוי. ועי"כ מותר לשטוף ידים בסבון או באלכוהול ג'ל. [כי אין זה בכלל רחיצה של תענוג ועי"כ שריא כמבואר לעיל].

רחיצה בקצת מים

לאחר שניגב ידיו ועדיין עליהן יש לחות קצת, רשאי להעביר ידיו על עיניו, לנקות לפלוף שעליהן או על פניו, ידיו ורגליו, כיון שאין הלחות טופח ע"מ להטפוח. [שו"ע (שם סעי' יא) ומ"ב (סי"ק כב)]. ואם דרכו לרחוץ עיניו במים כשיש עליהן לפלוף, רוחצם ואינו חושש, דהוה ליה כטיט וכצואה שרוחץ כדרכו. [שו"ע (שם)].

מגבת רטובה

מותר לשרות מפה במים בערב בתי"ב מביאצה מן המים והיא מתנגבת עד שאין בה טופח ע"מ להטפח, אבל בלא"ה אסור, ומקנה בה פניו ידיו ורגליו, אפי' אינו עושה רק לתענוג, שרי, כיון שהיא נגובה. [שו"ע (סעי' יד) ומ"ב (סי"ק יט)].

רחיצת הפנים

מי שהוא איסטניס וצריך לקנח פניו במים ואין דעתו מיושבת עליו כל היום עד שיקנח במים, רשאי לקנח, אבל שאר כל אדם אסור. [מ"ב (סי"ק כב)].
מצטער מהזיעה וריח נודף ממנו
יש מי שאומר שאף המצטער בזיעה הרבה, וריח הזיעה נודף ממנו, לא ירחץ עצמו (שהרי יכול להשאר בביתו). [אור לציון (פכ"ז הגה ח)].

רחיצה לצורך פריסתו

החולץ לשמור פירותיו, עורב במים עד צוארו ואינו חושש, אבל בחזרה, אסור. [שו"ע (סעי' ג)]. והתירו בזה מפני הפסד ממון ועי"כ בחזרה שאין בו משום הפסד אסור. [מ"ב (סי"ק כח)].

כא מן הדרך (רחיצה לצורך רפואה)

הבא מן הדרך ורגליו כחות, מותרת לרחוץ במים. [שו"ע (סעי' יד)]. שאין זו רחיצה מחמת תענוג אלא לרפואה לחזקם. [מ"ב (סי"ק כז)].

כלה אחר נשואיה כל ל' יום מותר לרחוץ פניה כדי שלא תתגנה על בעלה. [מ"ב (סי"ק כט)].

בעלי ברית

תי"ב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ורוחץ. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ט)]. והיינו מנחה גדולה אחר חצות היום. [מ"ב (סי"ק לו)]. ועיין לעיל בפטורים מהצום, מי בכלל בעל ברית.

רחיצה לצורך מצוה

אשה הצריכה לעשות הפס"ט אין לה לרחוץ כל גופה ללבישת לבנים אלא תרחץ פניה של מטה לבד. [שעש"צ (סי' תקנא אות לה)].

טבילת מצוה

אישה אינה טובלת בליל תי"ב. [שו"ע (סי' תקנד סעי' ח). וכתב מה"ב (סי"ק יח) שתרחוץ ותחוף עת"ב ולמוצאי תי"ב חופפת מעט קודם הטבילה דבעינן סמוך לחפיפה טבילה. והמנהג שחופפת מוצאי תי"ב, אם לא בשעת הדחק, עי' בסד"י (סי' קצו סי"ק יא) ובשיעורי שבת הלוי (שם אות ב). ועי' מש"כ בזה בשמעתא עמיקתא גליון רכ"ח. ובמקום דוחק גדול י"א שמותר לחוף בתי"ב ביום ולטבול בערב כיון דאינה רחיצה של תענוג. וישאל שאלת חכם. עי' בשו"ת זכרון יהודה (ח"א סי' קעו) והביאו בשיעורי שבת הלוי (סי' קצו אות ב ד"ה בשו"ת)].

לרחוץ הקטנים

ילדים שיש צורך לרחצם מותר לרחצם כרגיל ואף שממילא הגדול רוחץ ידיו. [שהרי קטנים אינם בכלל איסור רחיצה ואף בתשעת הימים שנהגו להחמיר היינו ברחיצה של תענוג כמ"ש בשמעתא עמיקתא גליון שצ"ז, עניי"ש. ומש"כ אף שממילא הגדול רוחץ ידיו הוא ממה שמבואר לעיל לענין רחיצת בשר].

נטילת ידים

נטילת ידים שחרית

נוטל אדם ידיו שחרית [שו"ע (סי' תקנד סעי' י)], כיון שרוח רעה שורה על הידים ועל כן דינו כמי שמלוכלך בטיט שמותר לו לרחוץ מקום הטינוף. אלא שיש שמפקקים בזה שא"א לברך על נט"י זו שאין עליה שם רחיצה, ועי"כ יעשה צרכיו ויטול ידיו ואז יברך ענטי"י משום תפלה. [מ"ב (סי"ק כא). ועי' בכה"ח (אות ג) שכת' שמנהג העולם לברך כפסק השו"ע]. ובכל אופן אין ליטול את כל היד אלא עד קשרי אצבעותיו. [שו"ע (שם)]. ומ"מ א"צ לצמצם בדיק עד קשרי אצבעותיו. [חו"א (דניינס והנהגות וארחות רבנו)].

הנהוג ליטול ד' פעמים

הנהוג ליטול ד"פ בבוקר רשאי לנהוג כן אף בתי"ב. [כ"ה"ח (אות ח)].

נטי"א אחר יציאתו מבית הכסא

אם הטיל מים או עשה צרכיו ואין דעתו להתפלל, נחי' הפוסקים אם רשאי ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו), ועל כן נכון ליגע בחלק המכוסה בגוף (המחייב נטילה) דבאופן זה רשאי לכו"ע ליטול ידיו (עד קשרי אצבעותיו). [עיי' בשו"ע (סי' תריג סעי' ג), במ"ב (סי"ק ד) ובערוה"ש (אות ג). ועי' בביאור הלכה (סי' תריג ד"ה ואם) שמצדד שאף אם יצא מבה"כ קבוע אין ליטול ידיו. אלא דשם מיירי לענין ויהי"כ דחמיר טפי כמבואר שם. שו"מ דדעת הגרשז"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות ז) להחמיר בזה].

הנהוג ליטול ג"פ לאחר עשיית צרכיו

הנהוג ליטול ידיו ג"פ לאחר עשיית צרכים רשאי לעשות כן גם בתי"ב עד מקום קשרי אצבעותיו. [מטה אפרים (סי' תריג אות ח) והגרשז"א זצ"ל (שם אות ג)].

נגע בנעלי גומי וכדו'

הנהוג בנעלי גומי או בד שאינם חדשים צריך ליטול ידיו. [הגרשז"א זצ"ל (שם אות ח)].

לכבוד התפלה

מותר לרחוץ ידיו (עד קשרי אצבעותיו) אף לתפלת המנחה. [מ"ב (סי"ק כא)].

כהן העולה לזוכן

כהן העולה לזוכן נוטל ידיו עד הפרק. [הגרשז"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות ח)].

סיבה

תי"ב אסור אף בסיכה. [שו"ע (סי' תקנד סעי' א)]. ואסור לסוך אפי' אבר אחד. [מ"ב (סי"ק כט)]. וסיכה הוא בדבר שדרכו לסוך בו כגון בשמן או בחלב בבורית וכה"ג. [מ"ב (סי"ק כח)]. וכן מריחת קרמים בכלל איסור סיכה. [הגרשז"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות ט)].

לצורך ריפוי וכדו'

סיכה אסורה כשהיא לתענוג, אבל מי שיש לו חטטין בראשו, סך כדרכו. [שו"ע (סעי' טו)].

כלה תוך שלשים יום מהחתונה

כלה אחר נשואיה, כל ל' יום מותרת לסוך פניה כדי שלא תתגנה על בעלה. [מ"ב (סי"ק כט)].

סיכת דאדורנט

מותר לסוך דאדורנט במקומות הזיעה ולהשתמש בבושם העשוי להעביר ריח, אם יש צורך גמור בדבר. [הגרשז"א זצ"ל (הליכוי"ש פ"ד סוף הגה 56)].

איפור

אסור לאישה להתאפר בתי"ב. [בעל הגא"מ (נטעי גבריאל ביהמ"צ ח"ב פע"ג אות ח), וטעמו משום שיש בזה משום סיכה. ועי' בשו"ע (יו"ד סי' שפא סעי' ז) שאיפור אסור בז' ימי אבלות].

מבשמים

מדינא מותר לאשה ללבוש תכשיטים המיוחדים לחול (אבל לא של שבת וימי שמחה). אלא שהמנהג הפשוט שלא להתקטט. [עיי' בשעה"צ (סי' תקנד אות מד). ועי' עוד בא"מ מבוטשאטש (רסי' תקנא). וכ"כ בנטעי גבריאל (ח"ב פע"ג אות ח)]. ומ"מ הטבעת שדרכה לילך בה תדיר אין בו מנהג להחמיר. [נטעי גבריאל (שם)].

נעילת הסנדל

תי"ב אסור אף בנעילת הסנדל. [שו"ע (סי' תקנד סעי' א)].

נעלי גומי וכדו'

איסור נעילת הסנדל, הוא בשל עור דאי לא כן לא נקרא נעל, ועל כן אם הוא של בגד או של עץ או של שעם (פ"י קליפ"י עץ) וגמלי, מותר. [שו"ע (סי' תקנד סעי' טז) ומ"ב (סי"ק ל)].

נעל מעורב בעור

נעל מחומר שאינו של עור אבל מחופה הוא בעור מלמעלה, אסור. [שו"ע (סי' תקנד סעי' טז) ומ"ב (סי"ק ל)]. ואף דהשולים הם ג"כ של עץ מ"מ אסור. וה"ה אם השולים הם של עור אסור. [מ"ב (סי"ק לא)]. ומ"מ נעלים סינטטיות שרק הרצועות מעל כף הרגל עשויות מעור, מותר לנועלן באופן שרצועות העור אינם נוגעים ברגליו. [הגרשז"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות יב)].

נעלי גומי נוחים

מנעלים שאינם של עור, אם הם נוחים ביותר, יש מקום להחמיר שלא לילך בהם. [עיי' בשע"ת (סי' תקנד סי"ק יא). וכן פסקו הגרשז"א זצ"ל (שם אות ד) ובעל השבט הלוי (מבית לוי ח"ג עמ' מא)].

נעלים הנראים נעלי עור

נעלים סינטטיות דמויות עור מותר לנועלם משום שבזמננו אין בהן משום מראית העין, כי כולם יודעים שיש נעלים כאלו בשוק. [הגרשז"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות יב)].

מודרסים מצופים עור

אין להשתמש בתי"ב במודרסים ממתכת וכדו' המצופים בעור. [הגרשז"א זצ"ל (שם אות יב)].

יוצא לדרך

היוצא לדרך מותר לו בנעילת הסנדל, וכשיגיע לעיר יחלצנו. [שו"ע (סעי' יז) ומ"ב (סי"ק לא)]. וכל זה כשהולך ברגליו למרחקים. והתירו משום שהוא טורח גדול לילך יחף דרך רחוק (וטוב שיתן קצת עפר בנמעלים), אבל כשהולך למקום קרוב (ואין בדרך טיט וכדו') או שהולך בכלי תחבורה וכדו' אסור. [מ"ב (סי"ק לד)].

חובת הינוך

מעיקר הדין אין חובה לחנך הקטנים בנעילת הסנדל בת"ב. נח"א (כלל קנב אות יז) משום שהוא דבר שיש בו צער. והביאו הדברי יציב (ארו"ח ח"ב סי' רנל). ומ"מ בזמנינו ששכיח נעלי גומי נוחים ראוי לחנכם. [הגר"נק" צו"ל (נד לבהמ"צ). ועי' בארחות רבנו (ח"ב עמי קמ) שכן נהגו בבית הגרזי"ק צו"ל. וכן דעת הגרשי"א צו"ל (אשרי האיש פנ"א אות ד). ומי"מ יו"ל דליכא חיוב כי מעיקרא לא גזרו רבנן, עיי' בחכ"א (שם)].

שאלת שלום - טיול

שאלת שלום

שאלת שלום לחבירו אסורה בת"ב. [שו"ע (סי' תקנד סעי' כ)]. וכן "בוקר טוב" אסור. [מ"ב (סי"ק מא)]. וה"ה שאלת "מה שלומך" או "איך אתה מרגיש" ששואל אדם לחברו משום דרך ארץ, אסור. [הגרשז"א צו"ל (שם הגה 30)]. והדיטוט שאינם יודעים ונותנים שלום, משיבים להם בשפה רפה ובכובד ראש. [שו"ע (סעי' ל)]. וטוב שידוע לו שהיום אסור ליתן שלום ולא יהיה לו איבה עבור זה עליו. [מ"ב (סי"ק מב)].

ברכת מזל טוב

מברכים ברכת מזל טוב בת"ב. [הגרשז"א צו"ל (שם פט"ו הגה 30)]. וכן הוא בגשר החיים (פכ"א אות ז סי"ק ז). ואף בלחיצת היד שרי. [הגרשי"א צו"ל (ישא יוסף ח"א סי' קיז)].

נתינת מתנה

אסור לשלוח מתנה לחברו בת"ב. [מ"ב (שם סי"ק מא)]. אבל כ"ז לאדם שאינו נצרך, אבל לעני ובפרט כשהוא ת"ח מצוה יש בדבר, כ"ש אם שולח מעות להוצאת בני ביתו, ובלאו הכי כבר נהגו בכל תפוצות ישראל לחלק צדקה לעניים בת"ב. [כה"ח (אות צא)].

טיול

אין לטייל בת"ב, כדי שלא יבא לידי שחוק וקלות ראש. [שו"ע (שם סעי' כא)]. ומ"מ מותר לקחת את הילדים קטנים לגינת שעשועים וכדומה על מנת להעסיקם ואין זה בכלל טיול כי לצורכם הוא עושה. [כן נלע"ד].

תלמוד תורה

לימוד האסור והמותר בת"ב

בת"ב אסור לקרות בתנ"ך, ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהילים יט, ט), אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה. [שו"ע (סי' תקנד סעי' א)]. ועיי' ברבב"ז (ח"ג סי' תקנט) שביאר דאע"י דת"ת הויה מצוה מהי"ת ואבלות היא מדרבנן, מ"מ ניתן לחז"ל לעקור דבר מה"ת בשב ואל תעשה. ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם. [שו"ע (שם)]. וכן מותר ללמוד הלכות אבילות. [קשו"ע (סי' רי אות א)]. והלכות תשעה באב. [לקט יושר. וכן דעת הגרשז"א צו"ל (שם הגה 36)].

תינוקות של בית רבן

אף תינוקות של בית רבן בטלין מת"ת. [שו"ע (שם)].

שאר הכמות וקריאת כתבי עתים

אסור ללמוד בשארי חכמות וכ"ש לקרא בכתבי עתים שלא יסיח דעתו מאבילותו וכ"ש אם יש לו עונג בקריאתם שוודאי אסור. [ערוה"ש (יו"ד סי' שפד אות ט) לענין אבל וה"ה בת"ב. וצ"ל לפי"ז שמה שאסרו ת"ת משום שמשמח ותפול"י משום היסח הדעת דשאני תורה שמביא ליר"ש].

הרהור בת"ת

אסור ללמוד אף בהרהור כי יש בזה משום שמחה. [המהרי"ל (סי' רא אות ב) ושו"ע (שם סעי' ג)].

ספרי מוסר

י"א שלא נאסר ללמוד בספרי מוסר ואדרבה ראוי לעשות כן. [מאירי (מו"ק כא ג) ושד"ח (מעי אבילות אות כה) בשם ספר נוה שלום]. וי"א שיש להתיר למי שרגיל ללמוד מוסר. [חזו"א (דברי סופרים קיצור הל' אבילות עמי ג אות כג)]. ויש מי שאוסר בכל אופן. [נאור לציון (ח"ג פכ"ט הגה א)]. והמיקל יש לו על מי לסמוך.

אמירת תהילים

י"א שהרגיל לומר תהלים רשאי לומר אף בת"ב. [לקט יושר (ארו"ח עמי קיב)]. ויש מתירים אף במי שאינו רגיל. [פמ"ץ (סי' תקנד אי"א סי"ק ה)]. ויש אוסרים לגמרי. [דח"ח חובא בשעה"צ (אות ח)]. ועיי' למ"ב (שם סי"ק ז). ולמעשה הרגיל רשאי לאמרם (ובעת"ב אחר חצות מותר בכל אופן). [הגרשז"א צו"ל (שם תפלה הגה כז)]. ועיי' בדברי סופרים (אבילות עמי ג אות כה) בשם החזו"א. [ודעת האור לציון (שם) לאסור].

קרי"ש על המטה

קוראים קרי"ש על המטה בתשעה באב וי"א שאף פסוקים של רחמים שמוסיפים כל יום מותר לאומרם. [ת"ב שחל בשבת (פ"י סוף הגה כא)]. וי"א שדוקא פרשיות המבוארות בשו"ע סי' רל"ט (סעי' א) מותר לאומרם כי הם בכלל סדר היום, אבל פרשה ב' וג' של קרי"ש ושאר הוספות לא יאמר בת"ב. [הגרני"ק צו"ל (קע"מ פ"ח הגה ט)].

ללמוד בעיין בדברים המותרים

מותר ללמוד אף בעיניו בדברים המותרים, אבל לימוד מתוך פלפול שאלה ותירוץ, אסור. [חזו"א (דברי סופרים קיצור הל' אבילות עמי ג אות כד) והגרשז"א צו"ל (שם פט"ו הגה א)]. וכן מדויק במ"ב (סי"ק ד). ודעת האור לציון (שם) להקל ללמוד בעיניו למי שבלא"ה יתבטל לגמרי מלימודו. ועיי' שמענת עמיקתא גליון ק"ן].

לימוד עם חבירי הדברים המותרים

מותר ללמוד בדברים המותרים אף בתחרות. [חזו"א (דברי סופרים הל' אבילות עמי ג אות כד). אלא דלכא"ז צ"ע, דהרי פסק השו"ע (יו"ד סי' שפד סעי' ד) לענין אבל דרשאי ללמוד בינו לבין עצמו, אבל אינו לומד עם אחרים, עיי'. וכ"כ במ"א (סי' תקנד סי"ב, ב) וצ"ע].

כתיבת חידושי תורה

י"א שמותר לכתוב חידושי תורה שהתחדשו לו במקרה (אע"פ שאסור ללמוד בדברים אלו בת"ב). [ערוה"ש (יו"ד סי' שפד אות ה)]. ויש אוסרים. [הגר"ש קלוגר צו"ל (האלף לך שלמה יו"ד סי' שיב) ושער"ת (סי' תקנד סי"ק כ)]. ומי"מ מי שידוע בעצמו שודאי ישכח עד הלילה יכול לציון מה שחידש ראשי דברים כדי לעורר הזכרון ולהעתיקו אחר כך. [שד"ח (מעי' בהמ"צ סי' ב אות ו)]. ובדברים המותרים ללמוד בהם, מותר לסכמם בכתב. [עיי' בזה בשמעתא עמיקתא גליון ק"ן].

להבין קריאת התורה

בעל קורא הקורא קריאות היום רשאי לחזור עליהן בת"ב. [רמ"א (שם סעי' ד) ומ"ב (סי"ק ח)].

שינה על הקרקע

יש נוהגים לשכב בליל ת"ב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו. [שו"ע (סי' תקנה סעי' ב)]. וי"א שעכ"פ יש לאדם להצטער בענין משכבו בליל ת"ב, שאם רגיל לשכב ב' כרים לא ישכב כי אם באחד, ויש בני"א משימים אבן תחת מראשותיהם, זכר למה שנאמר : ויקח מאבני המקום (בראשית כה, יא) שראה החורבן. מיהו עוברות או בני"א חלשים שאינם יכולים להצטער, אינן חייבים בכל זה. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי"ק ו-ר)].

הרחקות

נכון שלא לישן יחד בליל ת"ב. [שו"ע (שם סעי' ח)]. ובלילה יש להחמיר בנגיעה וביום יש להקל. [מ"ב (סי"ק לו) וכתב השעה"צ (אור מוד) דאם בת"ב הולכות מקושרות יש להחמיר בו אף ביום]. ושאר הרחקות המבוארות ביו"ד סימן קצ"ה לא נהגו בהן איסור. [הגרשי"א צו"ל (קע"מ הגהות הגר"ח"ק פ"ח אות לח) ותה"י (ח"ג סי' קעח)]. וי"א ששכון להחמיר בזה. [מהמ"ב משמע דאין איסור אלא בנגיעה דחמיר טפי. ועי' ככה"ח (אות קפה) שחביא בשם הבא"ח שכון להחמיר לענין הושטה. ומסתבר דח"ה בשאר הרחקות דהרי חמורים הם מהושטה, עיי' בפוסקים בסימן הני"ל].

ישיבה על הקרקע

ישיבה על הקרקע

ליל ת"ב יומיו, יושבים על הארץ עד תפלת מנחה. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ג)]. ונוהגים להקל בזה לאחר חצות היום. [רמ"א (שם)].

ספסלים נמוכים

מותר לשבת על ספסל נמוך למי שקשה לו לשבת על הארץ. [מ"ב (סי"ק יא)]. וכל שיושב בגובה של עד ג"ט מותר. [דעת תורה (יו"ד סי' שפז)]. ועיי"ש שכתב דכל זה דוקא כשאין חלל מלמטה, אבל אם יושב על כסא ויש חלל מלמטה או כל שיש חלל טפח הוי הפסק ולא חשיב שיושב על הארץ]. ואי"צ לדקדק בספסלים נמוכים שיהיו גובהם פחות מג"ט, אלא העיקר שיהיו נמוכים מהרגיל. [חזו"א (ארחות רבנו ח"ב עמי קלח) והגרשז"א צו"ל (שם הגה 25)]. ויש מפוסקי ספרד שהורו לשבת בגובה פחות מטפח. [כן אבן חי (דברים אות כ) וכה"ח (סי' תקנב אות מ)]. ועיי' בגשר החיים (פ"ב אות ה סי"ק יא)].

ישיבה בכלי תחבורה

מותר לנסוע במכונית, אוטובוס וכדו' אע"פ שצריך לשבת כדרכו. [הגרשי"א צו"ל (אשרי האיש פנ"א אות טז)]. ואם"כ בנסיעה באוטובוס אם אין מקום דחוק ויש אפשרות לעמוד ואין הנסיעה נורמה מדי ראוי לעמוד ומי"מ אי"צ להמנע מנסיעה כאשר אין אפשרות לעמוד. [הגרשז"א צו"ל (שם אות ו)].

להריח בשמים

י"א שאין להריח בשמים בת"ב משום תענוג, וי"א שדוקא במוצ"ש (כשחל ת"ב ביום ראשון או נדחה) אסור משום דהוי תענוג להשיב נפש יתירה. [שעה"צ סי' תקנו סי"ק א)]. ולמעשה יש להמנע. [כה"ח (אות ד) והגרשי"א צו"ל (אשרי האיש פנ"א אות לח)].

הרחת טבך

אף על פי שהרחת טבך קילא מהרחת בשמים מ"מ ראוי להמנע ממנה (אא"כ עושה לצורך ריפול). [הגרשי"א צו"ל (אשרי האיש פנ"א אות לח)].

עשיית מלאכה ומשא ומתן

מנהג להמנע מעשיית מלאכה

מקום שנהגו לעשות מלאכה בת"ב עושין, במקום שנהגו שלא לעשות אין עושים אפי' בלילה, ובכל מקום ת"ח בטלים, וכל הרוצה להחמיר ע"ע להתנהג כמנהג הת"ח רשאי. [שו"ע (סי' תקנד סעי' כב) ומ"ב (סי"ק מג)]. ולא נהגו באיסור מלאכה כי אם עד חצות. [רמ"א (שם)]. והנוהגים שלא לעשות, עושים כן שלא להסיח דעתם מהאבילות. [מ"ב (סי"ק מג)].

מלאכה ארעית

במקום שנהגו להחמיר, נוהגים להמנע מכל מלאכה שיש בה שיהוי קצת, אפי' מעשה הדיוט, אבל דבר שאין בה שיהוי, כגון הדלקת נרות וכדו', מותרת. [רמ"א (שם)].

ע"י עבד"ם

אפי' במקום שנהגו שלא לעשות, מותר ע"י אינו יהודי, אפי' בביתו. [שו"ע (סעי' כב)]. ואם א"א בנכרי מותר לעשותה בעצמו כמו בחוה"מ. [מ"ב (סי"ק מז)]. אכן לבנות בנין דאוושא מילתא אסור אפי' ע"י עבד"ם. [מ"ב (סי"ק מו)]. ואם עושה בקבלנות ע"י גוי מותר. [מ"ב (סי' תקנא סי"ק יב)].

דבר האבד

מלאכת דבר האבד מותרת, כדרך שאמרו בחולו של מועד. [שו"ע (סעי' כג)]. ועיי' בערוה"ש (אות כא) שכת' דמטעם זה כשחל יום השוק בת"ב או מתירים לאופים לאפות לחם בבוקר כדי שיהא מוכנים ליום השוק דגם זה הוי כדבר האבד וכן ביריד או שיירות באים מותר לקנות מהם אפי' במקום שאין עושין מלאכה וכ"ש למכור אף מה שיכול לעשות בצניעא יותר טוב, ע"כ].

פרקמטיא

פרקמטיא להרויח ולהשתכר במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה אסור, ובמקום שנהגו לעשות, מותר אלא שממעט שאפי' משנכנס אב ממעטין מלישא וליתן (ועיי' מש"כ לענין זה בהלכות מצויות לימי בהמ"צ – גליון רכ"ז)]. [שו"ע (סי' תקנד סעי' כב)]. ולאחר חצות שרי. [עיי"ש ברמ"א. ושם מיייר לענין מלאכה, אלא שבשו"ע משמע שהא בהא תליא. וכן מבואר במ"ב (סי"ק מט)].

פרקמטיא אבודת

אף במקום שנהגו לאסור פרמקטיא, אם יש יריד מותר למכור משום שהוא דבר האבד וכמו כן מותר לקנות מהם ע"י עבד"ם אפי' קודם חצות, אבל ע"י עצמו יש להחמיר אם הוא בפרהסיא ולרבים. [מ"ב (סי"ק מח)]. וביאור הלכה (שם). ובמ"ב (שם) כתי' שלא יעשה בעצמו משום היסח הדעת מהאבילות. ויש ליישב הטעמים, ואכמ"ל].

סימן ברכה

כל העושה מלאכה בת"ב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה. [שו"ע (סי' תקנד סעי' כד)]. ואפי' במקום שנהגו לעשות, ואף לאחר חצות, אלא שכל זה דוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבילות. ועיי' אף שמותר לעשות מלאכה ולישא וליתן אחר חצות לא ממשוך בעסקיו כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות. [מ"ב (סי"ק מט) ושעה"צ (אות נג)].

קנית ומכירת דברי מאכל

נוהגים למכור ולקנות דברי מאכל, אף קודם חצות. [כה"ח (סי' תקנד אות קו)].

קיימנות

מותר לערוך קייטנה בת"ב ע"מ להקל על הורי הילדים להתענות. ומי"מ אין על המארגנים לקחת הכסף בתורת תשלום אלא בתורת מתנה. [הגרשי"א צו"ל (תורת המועדים אות כז)]. ויקחם לפניו או אחרי ת"ב שהרי אין נותנים מתנות בת"ב.

ציצית ותפילין

עטיפת הטלית

בהרבה מקומות נוהגים שלא להתעטף בטלית בת"ב בשחרית, אלא לובשים ט"ק תחת בגדיו אצל ברכה, ובמנחה מברך עליו. [עיי' שו"ע (סי' תקנה סעי' א) ומ"ב (סי"ק ד)]. ומי"מ אם פשט הטי"ק בלילה צריך לברך עליו בבוקר. [מ"ב (סי"ק ב)]. ואם אפשר לא יפשוט הטי"ק בלילה לצאת דעת הסוברים שא"צ לברך. [עיי' סדור הגר"י עמדין ולוח אר"י. וכן נהג הגרשז"א צו"ל (הגה 32)].

אחיזת הציציות בשעת אמירת קרי"ש

המנחה שאף אוחזים בציציות בקרי"ש של שחרית. [הגרני"ק צו"ל (קע"מ פ"ח הגה לד) ועוד].

הנחת תפילין

בהרבה מקומות נוהגים שלא להניח תפילין בת"ב בשחרית, ובמנחה מניחים התפילין ומברכים עליהם (והנוהג להניח תפילין של ר"ת מניחם במנחה). [שו"ע (שם) ומ"ב (סי"ק ד)].

הליצת התפילין לפני מעריב

יש לחלוץ התפילין קודם תפלת ערבית. [מ"ב (סי' ל סי"ק ח), עיי"ש שמבואר דהקפידא היא כשאינו נמצא בצניעא. ועיי' עוד ככה"ח (סי' תקנה אות ח)].

אמירת פרשת קריש לו

י"א שיש להיזהר שלא לקרא בעת הנחת התפילין, פרשיות ק"ש וכן פרשת קדש דהוא רק כקורא בתורה ואלא אסור כל היום. [מ"ב (שם סי"ק ה)]. ויש מקילים בזה. [כה"ח (שם אות ז) ושבת הלוי (ח"ט סי' קלג אות ב) ושכן הוראת רבותינו]. וכן הדין לענין הפסוקים "ומחכמתך קל עליון" ו"הארשתך וגו'" לנוהגים לאומרם כל יום.

הנחת תפילין למי שאוכל בת"ב

חולה האוכל (אכילת קצת) בת"ב, י"א שאינו מניח תפילין בשחרית. ואם בא לאכול לאחר חצות נינח תפילין לפני האכילה ובתפלת מנחה נינחם שנית. [הגרשז"א צו"ל (פט"ו אות ח)]. וי"א שאם מתפלל שחרית תוך ביתו ביחידות יתפלל עם התפילין, ואם מתפלל בבהכ"ע יתפלל בלא תפילין, ובכל אופן במנחה יכול להתפלל עם התפילין שלא לפרוש מן הצבור. [שבה"ל (ח"ט סי' קלג אות ב)].

דינים הנוהגים בבית הכנסת

פרוכת הארץ הקודש

מסירין הפרוכת מלפני הארון על שם בצע אמרתו (איכה ב, יז). [רמ"א (סי' תקנט סעי' ב)].

תאורה בבית הכנסת

אין מדליקין נרות בלילה, כי אם נר אחד לומר לאורו קינות ואיכה. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ג)]. ועל פי זה יש נוהגים למעט את התאורה בבית הכנסת. ולמנחה מדליקין, וכן כשיש ברית מילה, בשעה שמביאין התינוק למול. [מ"ב (סי"ק טו)]. דעת הגרשז"א זצ"ל (שם סוף הגה 21) שראוי לנהוג גם בבית למעט בתאורה מן הרגיל, שתהא קצת נכרת אבלות היום].

חוספות בתפלה

נחם ועננו

בת"ב אומר בבונה ירושלים נחם ה' אלקינו את אבלי ציון וכו', ועננו וכו' בשומע תפלה, ואם לא אמר לא זה ולא זה, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנז סעי' א)]. ולפי מנהג בני אשכנז אין אומרים נחם רק במנחה, לפי שאז הציתו במקדש אש ולכן מתפללים אז על הנחמה. [רמ"א (שם)]. וכמ"כ הקהל אינו אומר עננו אלא במנחה (לפי מנהג זה). [רמ"א (סי' תקסה סעי' ג)].

אינו מתענה

מי שאינו מתענה (דהיינו שאכל כשיעור) אינו אומר עננו. [בה"ח (שם ד"ה בין) דעת הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פ"ג אות ז) שיאמר עננו ויגיד "ביום צום התענית הזה!"]. מיהו אומר נחם בתפלת י"ח. [כן מוכח מהמ"ב (סי"ק ה) שדוקא לענין בהמ"ז יש מח' אם יזכירו. וכן פסק האו"י לציון (ח"ג פכ"ט אות ז)].

שכח לומר נחם או עננו

אם לא אמר נחם, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנז סעי' א)]. ואם נזכר קודם שחתם רצה אומרו שם דהיינו קודם ותחינה וא"צ לחתום בברוך מנחם ציון אלא ותחינה עיינו עד סוף הברכה. [מ"ב (סי"ק ב)]. ואם לא אמר עננו, אין מחזירין אותו. [שו"ע (סי' תקנז סעי' א)]. ועיין עוד פרטים בזה בהכלות מצויות לד' תעניות – גליון שי"ב.

תפלת ערבית

קריאת מגילת איכה

קוראים מגילת איכה בלילה. [רמ"א (סי' תקנט סעי' ב) ומ"ב (סי"ק ד)]. ויש נוהגים לברך עליה על מקרא מגילה בפרט אם קוראים אותה מתוך מגילה מקלף. [מ"ב (סי' תצ ס"ק יט)]. ועיי' בלבוש (סי' תקנט סעי' א) ובמחצה"ש (שם)]. והקוראים אותה ביחידות (ללא עשרה) אין מברכים עליה.

לקרוא בלחש עם הבעל קורא

כשקוראים המגלה מתוך ספר כל יחיד ויחיד יקרא עם הבעל קורא בלחש. [מ"ב (סי"ק טו)]. אבל אם קוראים מתוך קלף יוצאים ידי"ח ע"י שמיעה מהבעל קורא. [בעל השש"כ (אשרי האיש פמ"ד הגה ק)].

סדר תפלת ערבית

בליל ת"ב מתפללים ערבית ואחר שמו"ע אומר קדיש תתקבל, ואומרים איכה וקינות (אפי' ביחידות ובכה"ג ללא ברכה), ואומרים סדר קדושה (ללא אמירת "יובא לציון גואל"), ומתחיל מואתה קדוש, ואם חל במוצ"ש אין אומרים ויהי נועם. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ב) ומ"ב (סי"ק ד, ה) ושעה"צ (אות ג)]. וכמו כן אם חל במוצ"ש לא אומרים "למנצח בנגינות" ולא "ויתן לד'". [רמ"א (שם)].

תפלת שחרית

ברכת שעשה לי כל צרכי

מברכים ברכת שעשה לי כל צרכי אע"פ שנעילת הסנדל אסורה בת"ב. [מ"ב (סי' תקנד סי"ק לא)]. **פרשת העקדה, פרשת התמיד ועוד**

מותר לומר פרשת העקדה, פרשת התמיד, משנת איזהו מקומן והברייאת של ר' ישמעל [גני בשו"ע (שם סעי' ג) ומ"ב (סי"ק ז) וערוה"ש (אות ו)] וכן פרשת הכיור. [בעל השבת הלוי (מבית לוי ח"י"ג)].

אמירת קינות

אחר קה"ת מחזירין הס"ת לארון קודש ואומרים קינות. ומאריכין ביום לומר הקינות עד מעט קודם חצות. [רמ"א (שם)]. כדי שלא יבואו לעשות מלאכה בעת ההוא. [מ"ב (סי"ק ג)].

מעט קינות בכוונה

מוטב מעט קינות בכונה מהרבה ללא כונה. [הגרשז"א זצ"ל (אשרי האיש פע"א אות לג)].

דיבור בשעת הקינות

בשעת הקינות אסור לדבר ולצאת החוצה, כדי שלא יסיח לבו מהאבל, וכל שכן שלא לשיח עם עובד כוכבים. [שו"ע (סי' תקנט סעי' ה)].

איכה

טוב לחזור לקראות מגילת איכה ביום אפי' ביחידות [מ"ב (סי"ק ב)], ומי"מ לא מברכים על קריאה זו. [נלוח אר"י וזה השלחן (ח"ג נוסח התפילות הגה 148)].

תפלת מנחה

שיר של יום ואין כאלוקינו

במנחה אומרים שיר של יום ואין כאלוקינו. [נלוח אר"י. ועיי' במהר"ל דיסקין (קו"א סי' עא)]. **קריאת התורה**

קורין בתורה כבשאר התעניות. ועיי' בזה בהכלות מצויות לימי התעניות – גליון שי"ב.

עטיפת הטלית והנחת תפילין

עיי' מש"כ בזה לעיל.

נשיאת כפים

עיי' מש"כ בזה בהכלות מצויות לימי התעניות – גליון שי"ב.

דיני קריאת התורה

קריאת התורה כשאין עשרה מתענים

י"א שבת"ב אפי' אין שם מתענים רק שבעה והשאר אינם מתענים שהם אנוסים שהם חולים יכולים לקרות ויחל. [מ"ב (סי' תקסז סי"ק יד)]. וכן הוא המנהג. [אג"מ (ח"ד סי' קיג)]. ומי"מ י"א שלכתחלה אם אפשר יש לחזור אחר עשרה מתענים. [בה"ח (אות לב)]. ואם אלו שאכלו אכלו פחות פחות מכשיעור, קוראים ויחל אפי' אם כולם אכלו. [צ"א (חט"ו סי' לב) ונשי"א נשמ"א סי' תקנט סי"ק ב]]. ועיי' בזה בהכלות מצויות לימי התעניות – גליון שי"ב.

עליה לתורה למי שאינו מתענה

י"א שאף הרשאי לאכול בת"ב יכול לעלות לתורה. [חת"ס (סי' קנז)]. וי"א שאינו עולה. [רע"א (ק' סי' כד)]. ועכ"פ במקום שהחולה אכל פחות פחות מכשיעור בכלל מתענה הוא ועולה לקרה"ת. [מרחשת (ח"א סי' יד אות ז) והגרשז"א זצ"ל (נשמ"א סי' תקנט סי"ק ב וסי' תרט סי"ק טז ושש"כ פלי"ט הגה קכב)].

עליה לתורה לנער בר מצוה בת"ב

נער שנעשה בר מצוה בת"ב נכון לקרותו עליה בקריאת התורה שבתפילת מנחה. [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ו אות ח ובהגה 9) כיון שיש שמחה בעליה זו והאב מברך אחריה ברוך שפטרני].

אבל לעלות לתורה

מותר לאבל לעלות לתורה בת"ב. [שע"ת (סי' תקנד אות א)]. אלא שיי"א שבתפלת מנחה לא יעלה (כיון שאין אומרים קינות אין עליו לצאת לביה"כ, עיי"ש)]. [כח"ח (סי' תקנט אות נו)].

ברכת הגומל

אין לברך ברכת הגומל בת"ב. [עיי' בשד"ח (מע' בהמ"צ סי' ב' אות ג). ובכה"ח (סי' תקנט אות לח) כתב שאין מן הראוי לברך ביום זה לפני קהל ועדה ברכת הגומל. וכן פסק האור לציון (פכ"ח אות ד) שאין לברכה].

הכנות לצורך מוצאי ת"ב

כיבוד הבית והצעת המיטות

אין מציעין המטות ואין מכבדין את הבית קודם חצות. [ערוה"ש (סי' תקנד אות כא)]. ויש הנוהגים בעדות המזרח ששוטפים ומסדרים את הבית בת"ב אחר חצות סימן שמתכוננים לגאולה. [מועד לכל חי (פלאגי סי' י אות פז) ובמבית לוי (עמ' מט) כתב שאין זה מנהג בני אשכנז].

שטיפת כלים

אין להדיח ולשפשף הכלים בליל ת"ב. [מקור חיים (ססי' תקנד)]. [ועי"כ יש להזהר בת"ב החל במוצ"ש שלא לשטוף הכלים שנותרו מסעודות שבת, אלא ישרה אותה במים בלבד].

הכנת מזוודות והפצצים לצורך מוצאי ת"ב

אין להתעסק באריות חפצים וארגון נסיעה לצורך מוצאי ת"ב (כגון בחורי ישיבות החוזרים לביתם מוצאי ת"ב). [הגרשז"א זצ"ל (הליכ"ש פט"ו סוף הגה 45)].

מוצאי תשעה באב

נטילת ידים לאחר הצום

יש לטויל ידים אחרי הצום גי"פ לסירוגין עד סוף הפרק. [נלוח אר"י והגרשז"א זצ"ל (שם הגה 15)].

בשר ויין

לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד וכן הדין בבשר ויין. [שו"ע (סי' תקנא סעי' ד) ומ"ב (סי"ק לו)]. מי"מ יש מבני ספרד שנוהגים שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בליל עשירי ויום עשירי. [כן משמעות השו"ע (סי' תקנא)]. וכ"כ האור לציון (ח"ג פכ"ט אות כז) שכן יש לנהוג. ועיי' במועד לכל חי (פלאגי סי' י אות צב). אולם עיי' בבא"ח (דברים אות טז) שהיו רגילים לאכול בשר מליל עשירין. ומנהג בני אשכנז להחמיר עד חצות היום. [רמ"א (שם)].

רחיצה, תספורת, כיבוס ושאר דיני אבלות

מנהג בני אשכנז שלא לרחוץ במרחץ ולספר ולכבס עד חצות יום עשירי. [מ"ב (שם סי"ק ג)]. **יולדות**

יולדות הצמות יכולות לאכול בשר ולשתות יין בעשירי באב בפרט בת"ב נדחה. [שע"ת (סי' תקנז סי"ק ב) וכה"ח (אות יא)].

רחיצה בבית ובצוננים

רחיצה האסורה היא אפי' בבית (ולאו דוקא במרחץ). [הגרני"ק זצ"ל (קע"מ פ"ח הגה מא)]. ועיי' בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רס) ובנטעי גביראל (פפ"ח אות א)]. ורחיצה בצוננין מותרת מיד לאחר ת"ב. [כן משמע מהמקור חיים (שם)]. דעת בעל השבחה"ל (מבית לוי בהמ"צ עמ' לט) להחמיר אא"כ חל ת"ב ביום ה'.

מצטער מהמת מניעת הרחיצה

מי שמניעת הרחיצה גורמת לו צער רשאי להתרחץ. [הגרשז"א זצ"ל (שם פ"יד הגה כז)].

שמיעת שירים

נוהגים שלא לשמוע כלי שיר עד חצות היום. [עיי' במ"ב (סי"ק ב וג)].

תפירה

תפירת בגדים מותרת מיד אחר ת"ב, כי אין מפורש בפוסקים לאסור בזה. [בעל האג"מ (שמעતા דמשה עמ' תלו)].

ברכת שהחיינו

הנוהגים להחמיר שלא לברך שהחיינו מי"ז? בתמוז ראוי שלא לומר שהחיינו אף ביום עשירי (בלילה וביום, ולבני אשכנז ביום עד חצות). [כח"ח (סי' תקנח אות ח)].

משא ומתן של שמחה

משא ומתן מותרת לגמרי מיד במוצאי ת"ב. [הגרני"ק זצ"ל (שבת ח"ב עמ' שכה)].

פרישות

טוב לנהוג פרישה בליל יו"ד אם לא בליל טבילה או יוצא לדרך או בא מן הדרך. [מ"ב (סי"ק ב)]. ולענין שבת שחל בו ת"ב, עיי' מש"כ בגליון רע"ד].

חל ת"ב ביום המישי

כשחל ת"ב ביום ה' שאז יום עשירי הוא ער"ש מותר לרחוץ במרחץ ולספר ולכבס לכבוד שבת. [מ"ב (סי"ק ג)]. וכן דעת הגרשז"א זצ"ל (הגה כז) שמותר אף כיבוס, דלא כלוח אר"י שכת' שנוהגים איסור בכיבוס, עיי"ש].

שלא לצורך שבת

י"א שמסתבר כשחל ת"ב ביום ה' דברים אלו מותרים רק לצורך שבת. [כן משמע מלשון הפוסקים שהתירו לכבוד שבת. וכ"כ הגרשז"א זצ"ל (שם)]. אלא דיש לדחות שהתירו ע"מ שיהיו פנוים לצורכי שבת. ומי"מ בכיבוס במכונת כביסה, אפשר להוסיף גם כביסה שלא לצורך שבת. [הגרשז"א זצ"ל (שם)]. וי"א שהתירו דברים אלו אף שלא לצורך שבת, אלא שבכיבוס אפשר להקל מהלילה ובתספורת ורחיצה מהבוקר. [הגרני"ק זצ"ל (קע"מ פ"ח הגה מב) דכיבוס מותר לכתחלה בלילה לכבוד שבת כיון שתקנת עזרא לכבס ביום חמישי, וממילא מותר גם מה שא"צ לשבת משום שבכה"ג לא גזר, אבל אסור להתרחץ ולהסתפר עד הבוקר, אבל בבוקר מותר אף שלא לצורך שבת משום שאין זה אלא מנהג ובער"ש לא נהגו איסור משום כבוד שבת וממילא מותר בכל ענין]. לצורך שבת ניתן להקל אף בענין רחיצה ותספורת מהערב. [מחזה אליהו (סי' פז)]. ולבישת בגדים מכובסים מותרת מהיום לכבוד שבת או לאחר חצות אף שלא לצורך שבת. [הגרני"ק זצ"ל (שם)].

קידוש לבנה

טעימה לפני קידוש הלבנה

לפני שמקדש הלבנה צריך לטעום ממאכל. ואם בידו לקדש הלבנה בצבור יכול לקדש עמהם אף שלא טעם משום ברוב עם עם הדרת מלך. [מ"ב (סי' תכו סי"ק יא) ושעה"צ (אות ט)].

לבישת נעלים

במוצאי ת"ב צריך ליזהר שלא לקדש בלי מנעלים. [מ"ב (סי' תכו סי"ק יא)]. וגם ההולכים בנעלי גומי וכדו' עליהם להחליף נעלים קודם קידוש לבנה, ולא רק הנוהגים ללכת יחף. [הגרני"ק שליט"א (אשי ישראל פ"מ הגה נא)].

שירת טובים מאורות

י"א שמי שנוהג לקדש הלבנה אחרי ת"ב יכולים לשיר הפזמון "טובים מאורות". בפרט במוצאי ת"ב נדחה. [עיי' בזה מש"כ בהכלות מצויות לתעניות – גליון שי"ב].

להאזנה לשיעורי בעמח"ם שמעता עמיקता שליט"א במספר ישרי 1244-073-295

להצטרפות לרשימת התפוצה ללא עלות יש לשלוח דוא"ל למערכת: amikta@amikta.co.il

© שמעता עמיקता – להצלחת התורם ומשפחתו – לשאלות והערות ניתן להתקשר לפל' 0503-767-052